

УДК 94(477.83/.86) : 291.61 "1899/1900"

Андрій КОРОЛЬКО*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***ВІЗИТАЦІЯ СТАНИСЛАВІВСЬКОГО ЄПИСКОПА
АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО НА ПОКУТТЯ ТА
ГАЛИЦЬКУ ГУЦУЛЬЩИНУ 1899–1900 рр.**

У статті охарактеризовано візитацію Андрея Шептицького на Покуття та Галицьку Гуцульщину. Зокрема, висвітлено відображення цієї події в його пастирських посланнях та художній літературі; розкрито непрості відносини між Андреем Шептицьким та українськими радикалами під час здійснення цієї візитації; проаналізовано його погляди щодо діяльності радикалів. Автор відзначає, що подорож молодого владика на територію Покуття та Галицької Гуцульщини зумовлена знайомством з традиціями та звичаями (про що свідчить знання гуцульського говору, місцевих танців), прагненням піднести культурно-освітню роботу віддалених українських сіл краю та приборкати алкоголізм, яким було просякнуте повсякденне життя краю.

Ключові слова: *Андрей Шептицький, візитація, пастирське послання, Покуття, Галицька Гуцульщина, гуцули, радикали, Станіслав Вінценз, антиалкогольна пропаганда, культурно-освітня робота.*

Значні зміни на початку 1880-х рр. відбуваються в структурі ГКЦ. На основі указу цісаря від 29 січня 1884 р., папа Лев XIII, розпорядженням від 25 березня 1885 р. створив Станиславівське греко-католицьке єпископство на чолі з о. Юліаном Пелешем. До цього єпископства входило й Покуття та Галицька Гуцульщина, на теренах яких згодом створено деканати¹. Роки піднесення діяльності ГКЦ у Галичині припадають на часи керівництва нею Андрея Шептицького (1865–1944), якого 20 вересня 1899 р. інтронізовано на єпископський престол Станиславівської єпархії.

Мета статті – охарактеризувати візитацію Андрея Шептицького на Покуття та Галицьку Гуцульщину. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: висвітлити відображення цієї події в його пастирських посланнях та художній літературі; розкрити непрості відносини між Андреем Шептицьким та українськими радикалами під час здійснення цієї візитації; проаналізувати його погляди щодо діяльності радикалів.

Для ознайомлення зі станом єпархії владика проводив канонічні візитації своїх парохій на Покутті та Галицькій Гуцульщині. З цією метою в

¹ Єгрешій О. Релігійно-церковне життя на Покутті в історичному контексті / О. Єгрешій, Б. Гаврилів, М. Москалюк, І. Пилипів // Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів: Манускрипт-Львів, 2010. – С. 270–290. – С. 275.

1900 р. побував на Коломийщині і Снятинщині². Зокрема, був у Коломийському деканаті в с. Воскресінці, в Снятинському – селах Будилові, Карлові та Олешкові, в Тисменицькому – Марківцях³, у низці населених пунктів тогочасного Косівського повіту.

Ярослава Ткачук відзначає, що такі подорожі станиславівського єпископа в умовах тогочасного бездоріжжя були нелегкими. Однак він був готовий до таких умов польового характеру мандрювань, адже до верхової їзди на коні його привчили ще з дитячих років, а згодом військова служба в гусарському полку удосконалили ці знання⁴.

Про візитацію Андрея Шептицького на територію південно-східної Станиславівщини дізнаємося з невеликого прозової праці «Луни з Чердака» польського письменника, уродженця с. Слобода Рунгурська Коломийського повіту (нині с. Слобода Коломийського району Івано-Франківської обл.) Станіслава Вінценза (1888–1971)⁵. Твір написаний через 56 років після відвідин краю станиславівським єпископом та задуманий «як уривок міфічних спогадів про побут Митрополита над Черемошем» (письменник Андрея Шептицького помилково назвав «митрополитом», адже на час візитації на територію Покуття і Галицької Гуцульщини він обіймав посаду станиславівського єпископа. – **А.К.**). Насторожено, а то й вороже спершу поставилися у горах до діяльності та й самого візиту нового станиславівського владики. Один з головних героїв твору С. Вінценза пияк Василь Карабелік був украй невдоволений цієї поїздкою духовної особи, оскільки Преосвященний узявся успішно впроваджувати безалкогольні забави. Без гордині входив до верховинських осель, спілкувався з простими людьми, жартував з дітьми і танцював з гуцульськими жінками в Жаб'ю (нині районний центр смт. Верховина Івано-Франківської обл.). Автор художньо описав святкову забаву, влаштовану місцевими священниками на честь Преосвященного: «Танцювали хлопці й дівчата, але не так охоче, як з горілкою, нема що казати, але з принуки церковної...». Митрополит подивився і попросив, щоб йому показали один танець за другим, і як треба танцювати. Спершу гуцулку показали, потім кругляка з топорами. І Преосвященний сам пробує, ставить кроки: «Чи так танцюється, а так добре?». Так, показують йому, допомагають і вже розмерзлися, повеселішали

² Новинки. Ант. С. Зб Снятина пишуть намъ: Дня 1 лютого с. р. гостив у Снятинѣ Преосв. Владика станиславѣвскій Шептицькій ... / Ант. С. // Дѣло. – 1900. – 28 сѣчня (9 лютого). – Ч. 22. – С. 3; Письма зъ краю. Зъ Коломыѣ. («Надуване» тутешной руской публики Поляками. – Візита Еп. Шептицького въ коломыйскѣй гімназіі) // Дѣло. – 1900. – 5(17) лютого. – Ч. 28. – С. 2–3.

³ Єгрешій О. Релігійно-церковне життя на Покутті ... – С. 276.

⁴ Ткачук Я. Андрей Шептицький та Гуцульщина / Ярослава Ткачук // Митрополит Андрей Шептицький – великий праведник України, фундатор національно-культурного відродження в Україні. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Коломия, 20 травня 2015 р.) / За ред. М. Ковальчука, С. Михайлюк, О. Русакової. – Івано-Франківськ : НАІР, 2015. – С. 127–136. – С. 128–129.

⁵ Васильчук М. «Луни з Чердака» Станіслава Вінценза як художнє відображення візитації Андрея Шептицького на Гуцульщину // Митрополит Андрей Шептицький – великий праведник України, фундатор національно-культурного відродження в Україні. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Коломия, 20 травня 2015 р.) / За ред. М. Ковальчука, С. Михайлюк, О. Русакової. – Івано-Франківськ : НАІР, 2015. – С. 212–216; Сулятицький М.І. Художні особливості малої прози Станіслава Вінценза (на матеріалах твору «Луни з Чердака») / М.І. Сулятицький // Прикарпатський вісник НТШ. Слово. – 2011. – № 2(14). – С. 170–17; Вінценз С. Луни з Чердака [пер. М. Васильчука] / Станіслав Вінценз // Андрей Шептицький і сучасність: до витоків духовності. – Коломия : Вік ; Народний дім, 1997. – С. 17–31.

без горілки. Закрутили з ним танець. А потім раптом щось сталося! Митрополит узяв топір до рук і як махне ним, як затягне: «Ой ми тут їли, ми тут пили, ой коби вам ся бджоли роїли!». Парохи були заскочені такими неприйнятними для них манерами та ще й такої високої священничої особи⁶.

Фрагмент твору польського письменника засвідчує про те, що станіславівський єпископ хотів наблизитися і відчутти потреби простих мешканців у вільну хвилину відпочинку. Також показує відношення Андрея Шептицького до народних пісень, хоча був категоричним до чарів та забобонів, ставлення до яких виклав у своєму пастирському посланні до гуцулів.

Інший епізод художньої праці С. Вінченза вказує про боротьбу очільника Станіславівської єпархії з алкоголізмом, яким було просякнуте кожне покутське і галицьке село кінця XIX – початку XX ст. Відомо, що місцевих українських жителів спювали євреї-корчмарі та крамарі. Автор твору показує бесіду пияка В. Карабеліка з корчмарем Етиком та його дружиною. Декілька разів герої повторюють слово «чудо». І справді чудо, що вічно п'яний В. Карабелік цього разу тверезий, що люди можуть веселитися без горівки, як «жидівський цар Давид». Чудо, що лише згадка про Митрополита примусила їх задуматися над життям, справила враження як на пияка й мольфара В. Карабеліка, так і на єврея-корчмаря Етика, хоч жоден з героїв його так не бачив⁷.

Микола Васильчук стверджує, що текст С. Вінченза цілком суголосний з текстом пастирського послання Андрея Шептицького «До моїх любих гуцулів»⁸, яке було написане після його поїздки на Галицьку Гуцульщину і Покуття. Так, у пункті 10 свого послання, який має підзаголовок «Тікайте від коршми тай від горівки!» станіславівський єпископ звертається до горян: «Аж лячно, кільки то коршмів у Вас на Гуцульщині! Чесом одна біле одної стоять редом, так, щоби подумав хтос, що це село нихрисенцке! А відий ни у однім селі бирше коршмів видитси, ек хрестів!». Андрей Шептицький наголошує, що у «коршмі люде віучюются піенцтва, – тої страшної хороби нашого народа по селах. Там люди утрачають на піенцтві здорове тай гріш». Горілка гуцулові відбирає «честь, приглушує сумліне, затемнює розум, – а на останку обдирає з ласки у Господа Бога»⁹. Відмітимо також, що за час єпископства у Станіславівській єпархії він написав до вірних шість послань, серед яких якраз оригінальністю вирізняється створене гуцульським говором послання «До моїх любих гуцулів». Звернення до жителів краю датоване 1900 р. і написане добірним гуцульським діалектом з тонким знанням семантичних відтінків місцевих говірок.

Зауважимо, що особливо на Покутті церква активно долучалася до антиалкогольної пропаганди. Цьому сприяло надіслане ще у 1874 р. греко-католицьким митрополитом Йосифом Сембратовичем послання під назвою «О достоїнстві чоловіка» та «О братствах тверезості». Це було

⁶ Ткачук Я. Андрей Шептицький та Гуцульщина ... – С. 129–130.

⁷ Там само. – С. 130.

⁸ Васильчук М. «Луни з Чердака» Станіслава Вінченза ... – С. 214.

⁹ [Шептицький А.] До моїх любих гуцулів: [послання] / [Митрополит Андрей Шептицький] // Твори Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські послання до духовенства й вірних Станіславської єпархії (1899–1904). – Львів, 1935. – С. 114–155. – С. 131.

прямою вказівкою священицтву вести протиалкогольну роботу серед населення. Розуміючи важливість цього питання, місцеві священики по-справжньому зайнялися обороною своїх прихожан від страшного зла. Зокрема, о. Кароль Федоровський щорічно звітував до Снятинського деканату про проведену роботу. У «Звіті про стан приходу у с. Завалю» від 17 березня 1880 р. священик писав: «До брацтва тверезости приступило мужчин 121, жінок 101...», а уже на початку 1890 р. у церковному «Звіті...» зазначалося наступне: «Парох запровадив тверезість у парохії і єсть кожний у церкві...»¹⁰. Вершиною наполегливої праці священицтва у населених пунктах краю стало встановлення хрестів тверезости. На жаль, у радянський час в роки розгулу войовничого атеїзму в селах і містах Галичини пам'ятні хрести на знак «святої тверезости» ламалися та нещадно знищувалися. З настанням незалежності такі хрести відновлювалися, урочисто освячувалися, а у травні кожного року священики закликають парафіян на урочисті Богослужіння біля цих пам'яток. Ці пам'ятні знаки, як німі свідки подвижницької діяльності священиків, мають значимість і велич, як рятівники від страшного соціального і фізичного зла, яке не викорінено і сьогодні. Вони в надії чекають повернення своєї рятівної ролі в сучасному високорозвиненому громадянському суспільстві.

Візитація станиславівського єпископа припала на час непростих стосунків між греко-католицьким духовенством та українськими радикалами, керівництво яких у політичному житті опиралося на діяльність двох українських партій Східної Галичини – Християнсько-суспільної (ХСП; її перша назва – Католицький русько-народний союз, заснований у 1896 р. за підтримки греко-католицької ієрархії та митрополита Сильвестра Сембратовича) та Української радикальної (УРП). ХСП виступала виразником інтересів греко-католицького духовенства. Проте у населених пунктах краю стосунки священиків з радикальними товариствами та його пожежно-гімнастичними осередками «Січами» були надзвичайно напруженими, а в багатьох випадках навіть ворожими. М. Гуйванюк стверджує, що причина протидієвств полягала в несумісності ряду постулатів радикалізму УРП з офіційною доктриною церкви. Найбільшим каменем спотикання виявився пункт січового статуту, в якому говорилося про світський характер січових товариств і заборону вступу духовенства. З цієї причини ХСП надавала всіляку підтримку альтернативним товариствам – сокільським «Січам». У їхніх друкованих органах – газеті «Руслан» та журналах «Нива» і «Місіонер», що виходили у Львові, є чимало матеріалу, в якому інформація про січовий рух подається тенденційно і дещо викривлено. Підлягають осуду і дії окремих січовиків, які, взявши на озброєння принципи войовничого антиклерикалізму, вели непримиренну боротьбу з представниками Християнсько-суспільної партії, що ще більше ускладнювало напружені стосунки між обома таборами тогочасного українського суспільства¹¹.

¹⁰ Гунько О. Релігійно-церковне життя / О. Гунько, Я. Романюк, О. Єгрешій // Стефаниківський край Черемошу і Пруту... Снятинщина. Історико-етнографічний нарис / Керівник авторського колективу, головний редактор А. Королько. – Снятин; Івано-Франківськ; Львів: Манускрипт-Львів, 2014. – С. 540–574. – С. 545–546.

¹¹ Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914) / М. Гуйванюк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 254 с. – С. 181–182.

Це протиборство мало місце і під час візитації Андрея Шептицького на Покуття і Галицьку Гуцульщину. Зокрема, українська радикальна преса негативно відізналася про його перебування з церковно-релігійною місією у с. Карлові Снятинського повіту (нині с. Прутівка Снятинського району Івано-Франківської обл.). Під час характеристики поглядів американського філософа Дж. Дрейпера (1811–1882) зав'язалася дискусія між окремими радикалами і станіславівським єпископом, яка переросла у вирішення питання виборчого законодавства в Східній Галичині. Один розгніваний місцевий селянин запитав А. Шептицького, яке має право станіславівська консисторія відбирати можливість голосувати жителям краю до парохіяльного комітету. На це молодий єпископ не міг знайти відповіді. Тоді селянин гучно виголосив: «А бачите! Таки я собі своє право виборів, і не тільки щом голосував, але ще й зівстав сам вибраний до комітету!». Зауважимо, що дописувач статті, прізвище якого ховається під криптонімом «Кл. Об.» (відомий український радикальний діяч Кирило Трильовський. – А.К.), Андрея Шептицького називав «польським графом». Автор статті був невдоволений тим, що «маєм зараз «Місіонара», руські монастирі в езуїцких руках а польських графів на руських єпископських престолах!»¹².

Попри критику радикалами кроків діяльності на єпископському престолі Станіславівської єпархії, Андрей Шептицький твердо і непохитно відстоював ідею незалежності і соборності української нації. Постійно залучав до активної життєвої позиції і діяльності населення Галичини. Інтелігенцію краю і священничий корпус закликав до створення в селах будівельних груп для будівництва народних домів, читалень «Просвіти», радив створювати позичкові каси, кооперативи, відкривати школи з українською мовою навчання. Надавав кошти на розвиток культурно-освітніх закладів. У посланні «До моїх любих гуцулів» станіславівський єпископ давав щирі поради, настанови та суворі перестороги перед побутовими пороками місцевих жителів (пияцтво, облуда, лихва): «Ой просвіти, страх ек Вам треби просвіти, мої милі браття! Треби Вам письма, треби Вам багато слова Божого! А за ту просвіту, за то слово Боже так тяжко поміж вами! Бо рідко дес у селі школа...» З листа довідуємось про те, що майже в кожному селі Андрей Шептицький закладав читальні та передавав для громади книжки «... позакладавсми Вам і читальні. Ни знати лиш варе, ци ті люде, що від мене книжки подіставали і мені обіцяли ті книжки другим у голос читати, ци роб'ють так, ек обіцяли, ци ні?...»¹³. У 1904 р., вже будучи митрополитом ГКЦ, дав 50 австрійських корон на підтримку Снятинської бурси¹⁴. У своєму зверненні до священників «О квестії соціальной» (1904) зобов'язував священників очолювати в селах новостворені організації і заклади¹⁵.

¹² Кл.[им] Об.[ух] Виправу на шкіру радикалів / Кирило Трильовський // Громадський Голос. Орган русько-української радикальної партії. – 1900. – 15 мая. – Ч. 10. – С. 86–87.

¹³ Твори слуги Божого митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2. VIII. 1899 р. – 7. IX. 1901 р.). Том I. – Торонто, 1965. – 280 с. – С. 78–108.

¹⁴ Подяка зі Снятина. Виділ товариства «Шкільна поміч» в Снятині складає отсим Єго Ексцеленції Високопреосвященному Митрополитови А. гр. Шептицькому горячу подяку за щедрий дар на снятинську бурсу ... // Додаток до чч. 39 і 40 «Діла». – 1904. – 20 лютого (4 марта). – Ч. 39 і 40. – С. 3.

¹⁵ Єгрешій О. Релігійно-церковне життя на Покутті ... – С. 276.

На непрості взаємини між радикалами та священниками Андрей Шептицький звернув увагу в пастирському листі до духовенства і вірних Станиславівської єпархії, оголошений у день вшанування пам'яті св. Пророка Іллі у 1899 р. Зокрема, в окремому зверненні під промовистою назвою «Чим грізний радикалізм» він з осторогою дивився на посилення радикальних ідей серед народних мас, особливо в галицькому селі, де переважали українці. Однак не боявся того, що українство краю може відцуратися від греко-католицької церкви: «І не боїмося, щоб радикальний рух, – який іде просто на нас (а який поширюється в деяких околицях), відчужив народ від нас»¹⁶.

Андрей Шептицький вбачав небезпечним поширення радикальних часописів (мабуть, маючи на увазі львівські і коломийські газети «Громадський голос», «Радикал», «Народ» і «Хлібороб») з метою агітації місцевого населення, оскільки автори статей помічали помилки в священничій діяльності греко-католицьких парохів: «У часописах, які розкидують по наших селах «радикали» (...), підносять вони кожную похибку священника в його душпастирській праці та стараються вмовити у людей, що священник є ворогом народу». Проте такої «напасти» не потрібно боятися, бо головна мета ГКЦ – плекати любов до народу, дбати про нього»¹⁷.

Станиславівський єпископ наголошував, що тогочасних радикалів слід побоюватися через дві причини: «Боїмося безбожної науки, – зовсім противної науці Христа. Боїмося науки соціялістів, – тих, що підкопують основи християнської родини, – що не признають приватної власности, а релігію вважають приватною справою кожної людини зокрема». Він вказував, що частина радикалів, солідаризуючись з інтернаціональним соціалізмом, «приймає ці науки за свої, а в праці над народом намагається передовсім відтягнути народ від Церкви, – щоб тим способом склонити його до прийняття їхньої науки». Андрей Шептицький закликав не мовчати у тих громадах, де радикали розгорнули таку «акцію», і де «їх ложна, нехристиянська наука починає виходити вже наверх»¹⁸.

У наступному зверненні «Тактика супроти противників і заблуджених» пастирського листа до духовенства і вірних Станиславівської єпархії владика додав, що в тих населених пунктах краю, де активно діють радикальні діячі, «мусимо відкривати і збивати їхню ложну науку». Разом з тим, не потрібно відпихати тих, які відійшли від правильної дороги служіння Богові, противникам християнської віри «обов'язані ми від серця прощати образи... Бо нема сильнішої зброї на противника, – як справжня любов і щира праця для його добра!»¹⁹.

Андрей Шептицький радив, що в тих населених пунктах Станиславівської єпархії, де українські радикали ще не розгорнули своєї практичної роботи, «мусимо тим старанніше приготовляти людей на надходячу вже може соціялістичну агітацію». Щоб уникнути поширення радикальних ідей у кожній громаді, потрібно звернути увагу на організацію

¹⁶ Твори слуги Божого митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2. VIII. 1899 р. – 7. IX. 1901 р.). Том I. – Торонто, 1965. – 280 с. – С. 24.

¹⁷ Там само. – С. 25.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. – С. 25–26.

християнської родини. Багатших людей треба схилити до любові та милосердя супроти вбогих, а бідних застерегти від бажання розкратити чуже майно. Станиславівський єпископ особливу увагу звертав на економічну працю кожної громади: доцільно людям допомагати закладати християнські крамниці, шпихлірі (зерноскховища), позичкові каси, різні господарські і ремісничі спілки²⁰.

Отже, діяльність станиславівського єпископа, майбутнього митрополита ГКЦ Андрея Шептицького мала важливе значення для успішного розгортання українського національного відродження Галичини досліджуваного періоду. Подорож молодого владики на територію Покуття та Галицької Гуцульщини зумовлена не тільки із знайомством з традиціями та звичаями (про що свідчить знання гуцульського говору, місцевих танців) тутешніх жителів, але, насамперед, пов'язана із прагненням піднести культурно-освітню роботу віддалених українських сіл краю, приборкати алкоголізм, яким було просякнуте повсякденне життя краян. Про це він виклав у своєму посланні «До моїх любих гуцулів» та висохудожньо описав С. Вінценз в художньому творі «Луни з Чердака». Місцеві українські радикали негативно сприйняли візитацію станиславівського єпископа, характеризуючи роботу «польського графа» на території краю неефективною. Це зумовлено тим, що греко-католицьке духовенство переважно негативно ставилося до організації радикалами культурно-просвітніх, соціально-економічних та пожежно-гімнастичних осередків, вбачаючи в їхній діяльності антиклерикальний характер. Проте станиславівський єпископ теж негативно ставився до діяльності українських радикалів, вбачаючи в їхній діяльності поширення небезпечних соціалістичних ідей. Разом з тим, як і українські радикали, так і клерикали на чолі з Андреем Шептицьким, незважаючи на непереборні перешкоди, не переставали трудитися для користі українського громадянства та відновлення державності в період національно-визвольних змагань 1917–1923 рр.

²⁰ Там само. – С. 26.